

JURIDISKA FAKULTETEN

vid Lunds universitet

Patrik Nordqvist

Sveriges avsaknad av lagstiftning om ideella föreningar

- en jämförelse med tysk rätt för att undersöka lagstiftarens skäl att inte låta
reglera ideella föreningar

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet

15 högskolepoäng

Handledare: Ellika Sevelin

Termin: VT23

Innehåll

ZUSAMMENFASSUNG	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING.....	5
1.1 Bakgrund.....	5
1.2 Syfte och frågeställningar.....	5
1.3 Teori och metod	6
1.4 Material och avgränsningar	6
1.5 Forskningsläge.....	7
1.6 Uppsatsens disposition	8
2 RÄTTSKULTUR	9
2.1 Inledning.....	9
2.2 Tysk historisk bakgrund	9
2.3 Jämförelse av tysk och svensk rättskultur	10
3 TYSK RÄTT	12
3.1 Föreningsfrihet	12
3.2 Inskränkningar i föreningsfriheten	12
3.2.1 Politiska partier	13
3.2.2 Praxis.....	13
4 SVENSK RÄTT	15
4.1 Lagstiftningsförsök om ideella föreningar	15
4.1.1 Inledning	15
4.1.2 1903 års förslag till lag om föreningar	16
4.1.3 1910 års förslag till lag om föreningar	17
4.1.4 1911 års förslag till lag om ideella föreningar.....	18
4.2 Föreningsfrihet i Sverige idag	19
4.2.1 Allmänt.....	19

4.2.2	Ideella föreningar	20
4.2.3	Inskränkningar i föreningsfriheten	22
4.2.4	Angränsande lagstiftning som under 1900-talet inskränkt föreningsfriheten	23
5	ANALYS OCH SLUTSATS	25
5.1	Inledning.....	25
5.2	Hur skiljer sig regleringen av ideella föreningar i Sverige från Tyskland? 25	
5.3	Varför finns det ingen ideell föreningslagstiftning i Sverige till skillnad från Tyskland?	26
5.4	Hur står sig skälen för och emot reglering av ideella föreningar idag? .	27
	KÄLLFÖRTECKNING.....	30

Zusammenfassung

Die Vereinsfreiheit ist ein wichtiger Teil der westlichen Demokratie. Durch diese Freiheit haben Bürger die Möglichkeit, auf einer ideellen Basis zusammenzuarbeiten, um ihre Interessen weiterzuentwickeln. Das Interesse des Staates in das Vereinsleben ist zumindest zweiseitig und die Frage der Regulierung der ideellen Vereine ist in Schweden seit rund dem Anfang 1900 diskutiert worden.

Es ist Zweck des Aufsatzes, die Regulierung von ideellen Vereinen in Schweden und Deutschland zu vergleichen, um zu untersuchen, warum Schweden kein Gesetz dafür hat. Daraus legt der Aufsatz den Unterschied der Regulierung von ideellen Vereinen in beiden Ländern dar, den Grund, weshalb es in Schweden keine Rechtsvorschriften für ideelle Vereine gibt und ob Erwägungsgründe für und gegen Regulierungen von ideellen Vereinen heutzutage immer noch tragfähig sind. Durch die Untersuchung der Rechtskulturen und der Regulierung der Vereinsfreiheit beider Länder werden die obenstehenden Fragen beantwortet.

Die Vereinsfreiheit stammt in beiden Ländern aus der EMKR und ihren Grundsätzen. In Deutschland sind ideelle Vereine gesetzlich geregelt, während sie in Schweden durch Rechtsprechung geregelt werden. Bezüglich der zweiten Frage haben die parlamentarischen Parteien nicht den Regulierungsvorschlägen zustimmen können. Zudem ist die wichtigste Frage der Rechtsfähigkeit durch Rechtsprechung geklärt worden, nämlich dass ein Verein mit einem Vorstand und einer Satzung rechtsfähig ist. Neuere problematische Tendenzen, die mit dem Vereinswesen verbunden sind, wurden durch Sondervorschriften behandelt. Der letzte Gesetzentwurf wurde 1983 eingereicht und weist darauf hin, dass es zum jetzigen Zeitpunkt keinen demokratischen Willen für die Regulierung von ideellen Vereinen gibt. Dies deutet darauf hin, dass die schwedische Rechtskultur die Regulierung nach schwedischem Vorbild gelöst hat, statt nach deutschem Vorbild durch Kodifizierung der Rechtsprechung.

Sammanfattning

Föreningsfriheten är en viktig del av den västerländska demokratin. Genom denna frihet har medborgare i föreningar möjlighet att samarbeta för att göra gemensam sak av intressen och låta dessa påverka utvecklingen av samhället på en ideell grund. Statens intresse i föreningslivet är åtminstone tveeggat. Frågan om reglering av ideella föreningar har diskuterats av politiska partier i Sverige sedan omkring början av 1900-talet. Även i Tyskland diskuterades frågan om lagstiftning under denna tid vilket ledde till att ideella föreningar reglerades genom lag 1908. I Sverige är ideella föreningar inte reglerade genom lag även om lagstiftningsförslag har lagts fram under 1900-talet.

Syftet med uppsatsen är att jämföra regleringen av ideella föreningar i Sverige och Tyskland för att undersöka varför Sverige inte har någon lag om ideella föreningar. Därav utreder uppsatsen skillnaden i reglering av ideella föreningar länderna emellan, anledningen till att det inte finns någon lagstiftning i Sverige och om skälen för och emot reglering av ideella föreningar fortfarande står sig i Sverige idag. Dessa frågor besvaras i uppsatsen genom undersökning av ländernas rättskulturer och regleringen av föreningsfriheten.

Den första frågan besvaras med att båda länders föreningsfrihet är förankrad i EKMR och ländernas grundlagar. I Tyskland är ideella föreningar reglerade i lag medan de i svensk rätt regleras av rättspraxis. Som svar på den andra frågan har inte riksdagspartier kunnat enats om de regleringsförslag som har lagts fram. Samtidigt har rättspraxis löst den tyngsta frågan om rättskapacitet, vilket en förening uppnår om den har någorlunda stadgar och en styrelse. Slutligen framgår att frågan om reglering av ideella föreningar inte längre är prioriterad. Nyare problematiska tendenser kopplade till föreningslivet har hanterats genom speciallagstiftning. Då senaste motionen för införande av lagstiftning lades 1983 finns inte någon demokratisk vilja att reglera ideella föreningar. Detta tyder på att den svenska rättskulturen har löst lagstiftningsfrågan enligt svensk modell i stället för tysk modell genom kodifiering av rättspraxis.

Förord

Jag skulle vilja tacka fakulteten för att de inkluderar en uppsats som en del av programmet. Det har varit en lärorik resa att få skriva denna uppsats. Det är bra att studenter får öva sig i uppsatsskrivande för att förbereda sig inför examensarbetet. Sedan skulle jag även vilja tacka min handledare Ellika Sevelin som har varit konstruktiv och professionell.

Förkortningar

Bet.	Betänkande
BGB	Bürgerliches Gesetzbuch
BrB	Brottsbalken
CERD	Committe on the Eliminaition of Racial Discrimination
EKMR	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheter och de grundläggande friheterna
Europadomstolen	Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna
GG	Grundgesetz
JuU	Justitieutskottet
KPD	Kommunistische Partei Deutschlands
NJA	Nytt juridiskt arkiv
NJW	Neue Juristische Wochenschrift
NMR	Nordiska motståndsrörelsen
NPD	Nationaldemokratische Partei Deutschlands
Prop.	Proposition
RF	Regeringsformen
SOU	Statens offentliga utredningar

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Genom föreningslivet har medborgare i sammanslutning med andra möjlighet att arbeta med gemensamma idéer, bearbeta nya lösningar på samhällliga problem och diskutera intressen som kan ge nya frukter för samhället. Staten uppmuntrar och skördar gärna den produktiva avkastningen från ideella föreningar samtidigt som andra tendenser möts med varsamhet. På grund av detta har det sedan början av 1900-talet funnits olika tendenser som lagstiftaren har velat uppmuntra och styra. Än idag finns ingen lag som reglerar ideella föreningar, utan i stället har lagstiftaren låtit andra rättskällor reglera dessa föreningar samtidigt som oönskade utvecklingar inom föreningslivet hanterats genom speciallagstiftning. I Tyskland råder en annan rättskultur som inte tillåter att rättspraxis och prejudikat stadgar gällande rätt under allt för lång tid. På grund av sin starka tradition av kodifikationer, regleras i stället ideella föreningar genom lag.

1.2 Syfte och frågeställningar

Det övergripande syftet med arbetet är att jämföra regleringen av ideella föreningar i Tyskland och Sverige. Det har funnits lagstiftningsförsök i Sverige men dessa har inte nått framgång. På kontinenten är Tyskland ett exempel på ett land med ett liknande rättssystem där ideella föreningar är reglerade genom den tyska civillagen. Av den anledningen är jag intresserad av att undersöka varför ideella föreningar inte är reglerade genom lag i Sverige och om frågan om reglering ska införas fortfarande är relevant idag. Därav följer frågeställningarna nedan:

1. Hur skiljer sig regleringen av ideella föreningar i Sverige från Tyskland?
2. Varför finns det ingen lagstiftning avseende ideella föreningar i Sverige till skillnad från Tyskland?
3. Hur står sig skälen för och emot reglering av ideella föreningar i Sverige idag?

1.3 Teori och metod

För att utreda gällande rätt har jag använt rättsdogmatisk metod och jag har skrivit uppsatsen ur ett komparativt såväl som ett rättshistoriskt perspektiv. Som en del av den rättsdogmatiska metoden har jag använt lagstiftning, rättspraxis och förarbeten för att beskriva regleringen kring ideella föreningar i Sverige i nutid och under 1900-talet. Angående den tyska rätten känner jag inte till den tyska rättskälleläran på samma sätt som den svenska. Min förståelse för tysk rättskultur kommer till största delen från det jag har läst under utbildningen och egen forskning i samband med arbetet med den här uppsatsen. För att beskriva gällande tysk rätt har jag främst utgått ifrån lag.

Gemensamt för komparativrättsliga studier är att de omfattar en analytisk bearbetning och systematisk jämförelse av två eller flera länders rättssystem beträffande deras likheter och skillnader.¹ I uppsatsen jämför jag rättsliga regler i de båda länderna som är avsedda att lösa och hantera samma slags frågor för att i min analys kunna dra slutsatser som bygger på lärdomar från båda systemen. Däremot kan det sägas att den komparativa undersökningen fyller en "tjänande funktion" då den främmande rätten har en deskriptiv roll.² Syftet är att sätta den svenska rätten i ett komparativt perspektiv. Därtill anlägger kapitlet om svensk rätt ett historiskt perspektiv för att försöka förklara den svenska rättskulturen från tidigt 1900-tal till idag.

1.4 Material och avgränsningar

I uppsatsen beskriver jag de delar av rättskulturerna i Sverige och Tyskland som är relevanta för att undersöka rättsläget gällande ideella föreningar i de båda länderna idag. En begränsning gällande undersökningen av den tyska rättskulturen är att jag främst har använt mig av boken *Comparing Legal Cultures*. För att utreda det svenska rättsläget och tidigare lagstiftningsförsök har jag använt allmänt accepterade rättskällor såsom lagstiftning, rätts-

¹ Zweigert & Kötz 1998, s. 2.

² Strömholm 1971, s. 252.

praxis och förarbeten från början av 1900-talet till idag. I uppsatsen undersöker jag inte 1938 års förslag till lag om ideella föreningar³ närmare då jag anser att det inte skiljer sig nämnvärt från de tidigare förslagen. I Sverige idag behöver ideella föreningar registrera sig hos Skatteverket för att kunna öppna ett bankkonto och hyra en lokal.⁴ Hur detta är en del av gällande rätt har jag inte undersökt. Under arbetets gång har jag upptäckt att det i Tyskland omkring 1900-talets början pågick stora förändringar på föreningsrättsens område som säkerligen har påverkat den svenska rätten, men jag har inte kunnat hitta tillförlitlig litteratur på området. Därför beskriver jag enbart gällande rätt i Tyskland.

1.5 Forskningsläge

Frågan om reglering av ideella föreningar har diskuterats under en lång tid, även om diskussionen om en mer övergripande reglering tycks ha svalnat. 1985 när frågan senast prövades ansåg lagutskottet att det saknades skäl för en lagstiftning om ideella föreningar.⁵ I stället har frågan behandlats på annat vis genom att utreda och lagstifta på angränsande områden som till exempel berör medborgerliga fri- och rättigheter i regeringsformen, förbud mot rasistiska föreningar och lagstiftning mot diskriminering.⁶ Senast 2021 utreddes behovet av att förbjuda vissa typer av föreningar såsom rasistiska organisationer.⁷ Sedan dess har ett särskilt straffansvar för samröre med en terrororganisation införts.⁸ Gällande rätt om ideella föreningar i båda länderna är annars väldokumenterad. Däremot har jag inte funnit jämförelser länderna emellan förutom i svenska förarbeten från tidigt 1900-tal då utredaren refererar till tysk lagstiftning.⁹

³ Justitiedepartementets promemorior 1938:1.

⁴ Skatteverket, *Starta en ideell förening*.

⁵ Lagutskottets betänkande 1985/86:5, s. 6.

⁶ SOU 1968:68, prop. 1975/76:209, SOU 1981:38, SOU 1989:14

⁷ SOU 2021:27.

⁸ Riksdagsskrivelse 2019/20:145.

⁹ Arsell 1919, s. 63.

1.6 Uppsatsens disposition

Uppsatsen är uppdelad i tre undersökande delar för att därefter avslutningsvis besvara frågeställningarna som finns beskrivna i inledningen. Den första delen undersöker den tyska rättskulturen och jämför den med den svenska. I detta parti går jag igenom grundläggande skillnader i de båda rättssystemen för att senare kunna förklara varför den gällande rätten kring ideella föreningar ser olika ut länderna emellan. Den andra delen beskriver den tyska regleringen av ideella föreningar genom att först på ett övergripande plan gå igenom föreningsfriheten i Tyskland för att därefter behandla de olika inskränkningar som är möjliga i den tyska rätten. Den sista delen redogör för hur ideella föreningar regleras i svensk rätt. Till att börja med beskriver jag hur lagstiftaren under tidigt 1900-tal försökte lagstifta på detta område, därefter går jag igenom gällande rätt angående hur ideella föreningar är reglerade idag. Slutligen följer analysen där jag belyser skälen till lagstiftningsförsöken under början av det förra århundradet och jämför dem med motioner som lagts på området under slutet av 1900-talet. Genom denna jämförelse avhandlar jag om skälen för och emot införande av lagstiftning för ideella föreningar står sig i Sverige idag.

2 Rättskultur

2.1 Inledning

Detta kapitel jämför tysk och svensk rättskultur. Till att börja med beskriver jag i stora drag Tysklands historia så att läsaren enklare kan sätta sig in i den tyska lagstiftningen och under vilka omständigheter den har kommit till. Därefter följer en jämförelse av tysk och svensk rättskultur där jag går igenom min undersökning av den tyska kulturen och sätter den i relation till den svenska för att visa på likheter och skillnader.

2.2 Tysk historisk bakgrund

Under 1800-talet började liberala krafter i Tyskland driva på för demokratiska förändringar i vissa delstater. Efter riket enades 1871 blev Preussen, som hade ett auktoritärt statskick, den mest inflytelserika delstaten vilket gjorde att demokratin tog ett steg tillbaka.¹⁰ Sedan 1900 regleras tysk civilrätt genom kodifikationslagstiftningen Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) som är tillämplig i alla delstater i Tyskland.¹¹ I BGB finns regleringen för ideella föreningar som jag återkommer till i kapitel 3.

Efter första världskriget föll kejsardömet och parlamentarismen slog igenom i och med den så kallade Weimarrepubliken. Dock visade det sig vara en svag demokrati med snabba författningsändringar och politisk splittring som tillsammans med 1920-talets ekonomiska och sociala kriser underlättade för nazisternas maktövertagande 1933 varefter demokratin tog ett steg tillbaka för auktoritarianism.¹²

I och med nazisternas nederlag under andra världskriget delades land under 1948 kontrollen av upp mellan segermakterna. I samband med detta kom de tre västliga ockupationszonerna och den västtyska staten till stånd. 1949 skapades den tyska grundlagen, Grundgesetz (GG). Tanken med

¹⁰ Foster & Sule, 2010, s. 29–30.

¹¹ Koch 2017, s. 172.

¹² Bauer, s. 615.

Grundgesetz var att den skulle vara en provisorisk lösning. Efter att Tyskland enades 1990 gjordes mindre förändringar i Grundgesetz för att den skulle anpassas till att gälla i ett förenat Tyskland. Under 1995 antogs Grundgesetz för det enade Tyskland och gäller i alla delstater.¹³

2.3 Jämförelse av tysk och svensk rättskultur

Inledningsvis kan nämnas att Tyskland som förbundsrepublik inte förrän sent 1800-tal haft någon kontinuerlig utveckling av institutioner för behandling av konfliktlösning och normproduktion. Detta beror på att Tyskland enades 1871 och först därefter kunde förbundsländerna börja enas om enhetlig lagstiftning. Denna enhetlighet har främst skett genom kodifikationer.¹⁴ Den tyska rättskällehierarkin är tänkt som en vetenskaplig konstruktion där grundtanken är att rättssystemet ska kunna besvara varje möjlig rättslig fråga.¹⁵ Detta härrör från den tyska begreppsjurisprudensen (Begriffsjurisprudenz) varigenom rätten fullständigt ska systematiseras och det ska vara möjligt att logiskt härleda rätten tillbaka till universellt tillämpliga koncept.¹⁶ Till skillnad från Sverige är tysk civilrättslig lagstiftning samlad i BGB.¹⁷ I Sverige har försök till att ta fram en samlad civilrättslig lagstiftning gjorts, men detta har inte givit frukt. I stället bildar lagar, rättspraxis och rättsprinciper tillsammans gällande rätt på civilrättens område.¹⁸

Gällande tyska rättskällor finns ett starkt fokus på föreskrifter vid utrönande av gällande rätt.¹⁹ Rättsutveckling genom domstolarna är bara tillåten undantagsvis och prejudikat utgör inte formell rätt utan enbart föreskrifter och sedvanerätt betraktas som formell rätt.²⁰ När den högsta domstolen tolkar den skrivna rätten kan den enbart anses vara vägledande, däremot är inte

¹³ Foster & Sule 2010, s. 159–161.

¹⁴ Koch 2017, s. 171–172.

¹⁵ Koch 2017, s. 183.

¹⁶ Koch 2017, s. 174.

¹⁷ Foster & Sule 2010, s. 32.

¹⁸ Håstad, 2022, s. 29–30.

¹⁹ Koch 2017, s. 172.

²⁰ Koch 2017, s. 185.

domstolarna bundna av prejudikat då det inte finns någon formell prejudikatsrätt.²¹ Till och med de lägsta instanserna kan döma emot prejudikat som sedan långt tillbaka är etablerade inom ett område. Med tanke på att kodifikationen i rätten är så pass genomgripande har även rättspraxis en begränsad betydelse och blir gällande först när den kodifieras. Däremot, om domstolen upptäcker en lucka i rätten, kommer den i största möjliga mån stödja sig på doktrin på området för att legitimera beslutet.²² Detta utgör en stor skillnad mellan svensk och tysk rätt, eftersom praxis från åtminstone hovrätt och prejudikat utgör rättskällor och domstolar är till större del bundna av dessa än vad som gäller i Tyskland.

²¹ Koch 2017, s. 186.

²² Koch 2017, s. 187.

3 Tysk rätt

3.1 Föreningsfrihet

De grundläggande fri- och rättigheterna inom tysk rätt regleras i Grundgesetz och föreningsfriheten stadgas i art. 9 GG. Enligt artikeln framgår att föreningsfriheten innefattar rätten för alla tyskar att bilda föreningar och andra associationsformer. 1952 ratificerade och inkorporerade Tyskland EKMR och sedan dess skyddas föreningsfriheten enligt art. 11.²³

Sedan 1908 regleras ideella föreningar i Tyskland genom lag.²⁴ Även idag regleras föreningar såväl i grundlagen som i den tyska civillagen, BGB. För att grunda en oregistrerad förening krävs minst sju fysiska eller juridiska personer enligt 56 § BGB. Vidare krävs stadgar som visar att föreningen har ett ideellt syfte enligt 57 § BGB. Enligt 21 § BGB krävs därefter registrering i föreningsregistret hos den lokala domstolen för att en förening ska erhålla rättskapacitet. Det går även att grunda en oregistrerad förening men den har ingen rättskapacitet och medlemmarna hålls personligt ansvariga enligt 54 § BGB.

I Tyskland faller inte regleringen av politiska partier under samma bestämmelser som andra föreningar. Etableringsfrihet för politiska partier följer av 21 art. GG. Däremot finns det för partier vissa krav, däribland att de måste redovisa sin ekonomi och att deras inre organisation ska stå i överensstämmelse med demokratiska principer.

3.2 Inskränkningar i föreningsfriheten

Art. 19 GG reglerar inskränkningar av den tyska grundlagen. Av bestämmelsen framgår att inskränkningar ska göras genom lag som är generellt tillämplig samt att inskränkningen inte får stå i strid med själva syftet i rättigheten som begränsas. Enligt art. 18 GG ska missbruk av föreningsfriheten

²³ Foster & Sule 2010, s. 78.

²⁴ Wahl 1936, s. 12.

leda till förlust av rätten till denna frihet, till exempel vid försök att bekämpa den fria demokratiska ordningen. I sammanhanget är det den tyska författningsdomstolen som förklarar rättigheter förbrukade. Vidare följer av andra punkten i art. 9 GG, som garanterar föreningsfriheten, ett undantag till denna frihet. Den punkten stadgar att föreningar, vars verksamhet går emot internationella överenskommelser, strafflag eller ämnar bryta mot den konstitutionella ordningen, ska vara olagliga.

3.2.1 Politiska partier

Enligt art. 21 2 p. GG stadgas att politiska partier ska förklaras författningsvidriga om dess syfte eller medlemmar syftar till att underminera eller avskaffa det fria demokratiska systemet eller hota existensen av republiken i sig. Vilka partier som ska anses författningsvidriga och förlora statlig finansiering kan enbart avgöras av författningsdomstolen. Därutöver framgår av art 21, tredje punkten att ett sådant parti även ska uteslutas från statlig finansiering. För att komma till beslut om upplösning av ett parti måste hänsyn tas till EKMR.²⁵ Kraven för att upplösa ett parti som uppställs av författningsdomstolen för är höga och domstolen är restriktiv i sin bedömning. Anledningen till detta är att nazisterna avskaffade föreningsfriheten under deras styre på 1930–40-talet. Under den tiden förbjöds alla politiska partier förutom Hitlers nazistparti och samtliga fackföreningar upplöstes för att de skulle ingå i den gemensamma tyska arbetsfronten.²⁶ Efter andra världskriget återinfördes föreningsfriheten som genom art. 9 GG gäller än idag.²⁷

3.2.2 Praxis

Med stöd av art. 21 GG förbjöds under 1950-talet det högerextrema Sozialistische Reichspartei och senare även det kommunistiska Kommunistische Partei Deutschlands (KPD).²⁸ KPD hävdade att förbudet innebar en kränkning av art. 9–11 i EKMR till skydd för tankefrihet, yttrandefrihet och föreningsfrihet och framförde en anmälan till Europakommissionen. Under den

²⁵ Reports submitted by state parties, CERD/C/DEU/CO/19-22, s. 21.

²⁶ Weiss & Schmidt 2000, s. 32.

²⁷ Foster & Sule 2010, s. 159.

²⁸ Bleich & Lambert 2011, s. 21.

här tiden hade Europakommissionen i uppdrag att granska anmälda kränkningar av EKMR och ogiltigförklarade partiets ansökan på grund av att beslutet om upplösning var förenligt med EKMR. Enligt Kommissionen ansågs partiets verksamhet utgöra missbruk enligt art. 17 EKMR vilket gjorde att sökanden saknade rätt att åberopa de rättigheter som följer av konventionen enligt art. 9–11 EKMR.²⁹

Den tyska författningsdomstolen har på senare tid vid ett flertal tillfällen behandlat frågan om ett förbud mot det nynazistiska Nationaldemokratische Partei Deutschlands (NPD), men utan att lämna bifall. Under 2017 ansåg domstolen visserligen att partiet var författningsvidrigt, men att det inte skulle förbjudas då det ansågs sakna verklig förmåga att hota demokratin.³⁰

²⁹ Decision 250/57, European Commission on Human Rights, s. 3.

³⁰ NJW 2017/611.

4 Svensk rätt

4.1 Lagstiftningsförsök om ideella föreningar

4.1.1 Inledning

I Sverige finns ingen lag för ideella föreningar, men det finns andra regleringar vilka jag återkommer till i 4.2. Däremot väcktes tanken på att reglera ideella föreningar i lag år 1895 och sedan dess har det kommit på tal upprepade gånger. År 1895 stiftades lagen angående föreningar för ekonomisk verksamhet, vilken innebar att ekonomiska föreningar måste registreras för att få rättskapacitet.³¹ I samband med framtagandet av denna reglering ansåg lagstiftaren att det fanns en osäkerhet angående tillerkännandet av rättskapacitet och vilka stadgar en förening borde ha.³² Att ekonomiska föreningar måste registreras för att kunna få rättskapacitet gjorde att domstolarna tvekade rörande huruvida hur ideella föreningar erhöLL rättskapacitet.³³ Detta ledde till att riksdagen år 1899 utfärdade en skrivelse där den begärde en ny lagstiftning gällande ideella föreningar.³⁴ Tanken med detta var att åstadkomma reda och säkerhet inom föreningsväsendet, samtidigt som det skulle tas hänsyn till att friheten i dessa organisationers arbete bevarades. Högsta domstolen ansåg att friheten utgör en förutsättning för utvecklingens ostörda gång på detta område och att en sådan genomgripande lagstiftning som införts för ekonomiska föreningar inte vore lämplig för föreningar i allmänhet.³⁵

³¹ Arsell 1919, s 95.

³² Arsell 1919, s 46.

³³ Arsell 1919, s 61.

³⁴ Arsell 1919, s 83.

³⁵ Arsell 1919, s. 62.

4.1.2 1903 års förslag till lag om föreningar

1903 lade föreningskommittén fram ett betänkande rörande ideella föreningar. Där konstaterade föreningskommittén att en alltför ingående rättslig reglering av föreningarna inte vore önskvärd och att en sådan skulle vara hämmande för föreningslivet.³⁶ Kommittén bekräftade därtill tveksamheten angående om rättskapacitet i visst fall skulle anses föreligga eller inte.³⁷ I förslaget sades att föreningar som strider mot lagen, sedlighet eller föreningens stadgars syfte skulle kunna upplösas och dess egendomar fördelas av en likvidator.³⁸ Därutöver undersöktes möjligheten att tvinga fackföreningar att registrera sig vid ansvarspåföljd, men det ansågs vara att gå för långt gällande den enskilda friheten.³⁹ Kommittén kom däremot att anse att det skulle innebära ”förhatlig klasslagstiftning” om enbart fackföreningar skulle tvingas registrera sig.⁴⁰

1907 avgav Högsta domstolen ett utlåtande gällande reglering av ideella föreningar. Angående ideella föreningars möjlighet att tillerkännas rättskapacitet yttrade domstolen att detta skedde om de kunde visa på en någorlunda stadgad konstitution.⁴¹ Genom utslag av Högsta domstolen under de senare åren hade religiösa föreningar med antagna stadgar och en utsedd styrelse förklarats utgöra sådant samfund som lagligen kunde förvärva fast egendom. Härav drogs slutsatsen att ideella föreningar, vilka medels antagande av stadgar och utseende av styrelse, erhöll rättskapacitet.⁴²

Rörande möjligheten att tvångsupplösa ideella föreningar förordade domstolen detta om föreningens verksamhet stred mot författning.⁴³ Skulle en svensk förening bedriva politisk verksamhet i en främmande stat så skulle

³⁶ Föreningskommitténs betänkande, s. 46.

³⁷ Föreningskommitténs betänkande, s. 44.

³⁸ Föreningskommitténs betänkande, s. 47.

³⁹ Arsell 1919, s. 65.

⁴⁰ Föreningskommitténs betänkande, s. 49.

⁴¹ Prop. 1910/83, s 74.

⁴² Prop. 1910/83, s 69.

⁴³ Prop. 1910/83, s 57.

konungen kunna förklara föreningen upplöst, detta gäller dock även om föreningen gör detta i Sverige.⁴⁴ Samtidigt påpekade domstolen att denna lagstiftning var komplicerad och att om inte varsamhet iaktogs beträffande vilka föreningar som registrerades skulle det kunna skada i stället för att gagna syftet.⁴⁵ Min tolkning av detta uttalande som jag utgår ifrån för den här uppsatsen, är att det önskades reda och säkerhet inom föreningsväsendet. Därav följer att om det ges sken av att vissa föreningar förfördelas skulle det kunna leda till mer frustration i samhället och därmed motverka syftet med ett organiserat föreningsliv.

4.1.3 1910 års förslag till lag om föreningar

1910 lades proposition 1910:83 lag om föreningar fram för att reglera både ekonomiska och ideella föreningar.⁴⁶ Detta var en lagstiftning som samtidigt skulle reglera ekonomiska och ideella föreningar. Propositionen var baserad på förslaget till ny aktiebolagslag och var väl detaljerad.⁴⁷ Det fanns flera syften med att lagstifta på området. För det första handlade om att någon som önskade handla med en ideell förening inte själv skulle behöva pröva en förenings rättskapacitet för att undvika att stå rättslös om det föll ut att föreningen inte hade rättskapacitet. Den andra frågan rörde minoritetsskydd mot majoritetens förtryck. För det tredje önskade lagstiftaren genom förslaget säkerställa att en förenings tillgångar inte användes till andra ändamål än till de som utgör syftet med föreningen. Därtill yttrade chefen för justitiedepartementet att det inte var skäligt att ideella föreningar som bärare av skyldigheter och rättigheter skulle ges en särställning i förhållande till andra föreningsformer som inte automatiskt kunde erhålla rättskapacitet.⁴⁸

Det fanns reservationer inom lagutskottet som yttrade att utredaren hade lagt ner ett så pass stort lagstiftningsarbete utan att undersöka de gällande förut-sättningarna och arbetssätten inom föreningarna. Den föreslagna lagstiftningen skulle riskera begränsa friheten och innebära ökade kostnader för

⁴⁴ Prop. 1910/83, s 58.

⁴⁵ Prop. 1910/83 s. 83.

⁴⁶ Prop. 1910:83.

⁴⁷ Arsell 1919, s. 83.

⁴⁸ Arsell 1919. s 43.

ideella föreningar.⁴⁹ Enligt lagutskottets framhölls att lagstiftningen kring ideella föreningar hade blivit överflödigt sedan skälet till 1899 års riksdagskrivelse därefter bortfallit, det vill säga att ideella föreningar ansågs äga rättskapacitet så snart de skaffade sig någorlunda fullständiga stadgar. Däremot ansåg majoriteten i lagutskottet att lagstiftning fortfarande behövdes.⁵⁰ Angående tvångsupplösning var Socialdemokraterna helt emot.⁵¹ Detta remissyttrande från Stockholms arbetarekommun yttrade att det skulle intvinga det skiftande ideella föreningslivet in i en och samma orörlig tvångströja. 57 fackföreningar anslutna till den socialdemokratiska organisationen framförde uppfattningen att en lagstiftning inte var nödvändig. Förslaget avslogs av andra kammaren och gick därmed inte igenom.⁵²

4.1.4 1911 års förslag till lag om ideella föreningar

1911 lades proposition 1911:35 lag om ideella föreningar fram. Detta var en lagstiftning som bara skulle reglera ideella föreningar. Det var ett något förenklat förslag, men det ansågs ändå av liberala och socialdemokratiska reservanter som att det skulle vara till skada för föreningslivet.⁵³ De menade även att utredaren inte hade tagit tillräckligt stor hänsyn till hur det ideella föreningsväsendet fungerade. Majoriteten av riksdagspartierna ville ha lagstiftning på området men förslaget som lades fram var delvis för komplicerat.⁵⁴ Av propositionen framgår att tvångsupplösning var tänkt att kunna ske av föreningar som bedriver lagstridig eller uppenbart osedlig verksamhet.⁵⁵ Angående denna del var Socialdemokraterna helt emot och ansåg att det var en ”kautschukparagraf”.⁵⁶ Detta tolkar jag som att den ansågs vara en tånjbar paragraf som kunde leda till godtyckliga trakasserier. Allmänt hade partierna svårt att ena sig om det opraktiska stadgandet om tvångsupplösning, då det bara skulle innebära att staten temporärt kunde lösa upp registrerade föreningar. Efter en tvångsupplösning skulle medlemmar helt enkelt kunna

⁴⁹ Lagutskottets utlåtande, s. 108.

⁵⁰ Lagutskottets utlåtande 1910, s. 14 och 17.

⁵¹ Lagutskottets utlåtande 1910, s. 9.

⁵² Arsell 1919, s. 40-41.

⁵³ Arsell 1919, s. 45-46.

⁵⁴ Arsell 1919, s. 48.

⁵⁵ Lagutskottets utlåtande 1911, s. 6.

⁵⁶ Lagutskottets utlåtande 1911, s. 9.

gå med i en ny icke-registrerad förening där de kunde fortsätta det klandervärda beteendet utan att staten hade möjlighet att ingripa.⁵⁷ Propositionen stadgade även ett förbud mot att idka handel vilket ansågs skulle kunna drabba nykterhetsföreningar som sålde skrifter som en del av deras verksamhet. Det egentliga syftet med handelsförbudet var att ideella föreningar inte skulle främja medlemmars ekonomiska intressen. Majoriteten av lagutskottet ansåg att propositionen gick längre än nödvändigt för att reglera bredden av olika ideella föreningar. Följaktligen föll förslaget vid 1911 års riksdag.⁵⁸

Efter 1911 års förslag gjordes ett sista försök att, för denna tid, utreda frågan om lagstiftning för ideella föreningar. År 1916 tillfrågades hovrättsrådet Oscar Henry Arsell att utarbeta ett nytt förslag som ledde till 1919 års utkast till lag angående ideella föreningar. Där sammanställer Arsell de tidigare förslagen men ställer sig frågande till om inte en skandinavisk lagstiftning borde ske.⁵⁹ Utkastet som liknar 1911 års lagförslag läggs aldrig fram som proposition.⁶⁰

4.2 Föreningsfrihet i Sverige idag

4.2.1 Allmänt

En av grundvalarna i den svenska demokratin är fri åsiktsbildning, vilket framgår av regeringsformens inledande paragraf.⁶¹ Enligt 2 kap. 1 § regeringsformen (RF) skyddas den fria åsiktsbildningen framför allt genom de positiva opinionsfriheterna. Föreningsfriheten garanteras i bestämmelsens 5 p. som har följande ordalydelse: ”frihet att sammansluta sig med andra för allmänna eller enskilda syften”. Genom att denna rättighet innefattar rätten att vara verksam i och bilda politiska partier är den särskilt viktig ur demokratisk synpunkt. Denna frihet omfattar förutom politiska partier, bolag, fack- och konsumentföreningar.⁶²

⁵⁷ Arsell 1919, s. 120.

⁵⁸ Arsell 1919, s. 128-129.

⁵⁹ Arsell 1919, s. 4.

⁶⁰ Lagutskottets betänkande 1971, s. 2.

⁶¹ SFS 1974:152.

⁶² Bull & Sterzel 2019, s. 66.

I de länder som har ratificerat EKMR garanterar konventionen föreningsfriheten. År 1952 ratificerade Sverige konventionen och 1994 inkorporerades den i svensk rätt.⁶³ I svensk rätt har konventionen fått ett extra starkt skydd genom 2 kap. 19 § RF som stadgar att lag inte får meddelas i strid med EKMR.⁶⁴

Enligt art. 11 EKMR har var och en rätt till föreningsfrihet. Denna frihet får endast inskränkas genom lag som är nödvändiga i ett demokratiskt samhälle. Inskränkningar därav behöver genomgå en proportionalitetsbedömning utifrån ”den nationella eller allmänna säkerheten, till förebyggande av oordning eller brott, till skydd för hälsa eller moral eller till skydd för andra personers fri- och rättigheter”.⁶⁵ Art. 17 stadgar att konventionen inte får tolkas på ett sådant sätt att den ger någon rätt att agera i strid mot konventionens syften och de rättigheter som tillförsäkras i enlighet med den. Syftet med artikeln är att förhindra missbruk, till exempel att konventionen utnyttjas av odemokratiska organisationer för att nå ändamål som står i strid med konventionens syfte.⁶⁶ För att kriteriet ”nödvändigt i ett demokratiskt samhälle” ska vara uppfyllt har Europadomstolen ansett att åtgärden ska möta ”a pressing social need”. Detta framgår av fallet *Refah Partisi m.fl. mot Turkiet* där ett föreningsförbud har ansetts vara en tillåten kränkning även om det innebar att det politiska partiet Refah förbjöds.⁶⁷

4.2.2 Ideella föreningar

Genom regleringen i RF och EKMR är föreningar inom svensk rätt förhållandevis oreglerade. Jämförelsevis är ekonomiska föreningar, vars primära syfte är att främja sina medlemmars ekonomiska intressen, reglerade i lag (2018:672) om ekonomiska föreningar. Enligt 2 § lag om ekonomiska före-

⁶³ SFS 1994:1219.

⁶⁴ Jermsten, Kommentar till regeringsformen, 2 kap. 19 §.

⁶⁵ Cit. art. 11.2 EKMR.

⁶⁶ Decision 250/57, European Commission on Human Rights, s. 4.

⁶⁷ *Refah Partisi m.fl.*, s. 53.

ningar följer att registrering krävs för att en sådan förening ska erhålla rättskapacitet. Ideella föreningar regleras däremot inte i lag, i stället anses en sammanslutning av fysiska och/eller juridiska personer vara en förening i juridisk mening om den verkar för en gemensam målsättning. I NJA 1987 s. 394 framför Högsta domstolen att stadgarna fungerar som ett avtal och ska innehålla namnet på föreningen samt ändamål och hur beslut fattas inom sammanslutningen. Därutöver, för att föreningen ska anses ha rättskapacitet, tillkommer kravet på att det ska finnas någon form av styrelse som kan företräda föreningen i förhållande till tredje man.⁶⁸ Förutom att bestämmelser i andra associationsformer i vissa fall kan tillämpas analogt har de regler som finns för ideella föreningar utvecklats genom praxis och doktrin. Anledningen till att det saknas reglering av ideella föreningar är främst för att motstånd har visats från fackligt håll i form av arbetstagar- och arbetsgivarorganisationer.⁶⁹

Även om frågan om reglering av ideella föreningar historiskt har diskuterats i samband med reglering av ekonomiska föreningar, berördes inte frågan om reglering av ideella föreningar i samband med förarbetet inför 2018 års lag om ekonomiska föreningar.⁷⁰ Därtill lades senast 1971 och 1983 motioner fram angående reglering av ideella föreningar. Motionärerna hänförde till avsaknad av skydd för minoriteter inom föreningar och avsaknad av en kontrollmekanism för att se till att tillgångar används ändamålsenligt.⁷¹ Lagutskottet utredde frågan men ansåg inte att det fanns behov av lagstiftning på området. Ett rättsfall från 1982 har Högsta domstolen slagit fast att stadgar som är oskäligen mot medlemmar kan ogiltigförklaras eller jämkas av allmän domstol med stöd av 36 § avtalslagen (1915:218). I rättsfallet ogiltigförklarade domstolen en bestämmelse i stadgarna rörande en fackförening om att en medlems rätt till utträde ur föreningen skulle avgöras av en skiljenämnd.⁷²

⁶⁸ Hemström 2011, s. 22–23.

⁶⁹ Hemström 2011, s. 34.

⁷⁰ SOU 2010 En ny lag om ekonomiska föreningar.

⁷¹ Motion 1971:123, motion 1984/85:694.

⁷² NJA I 1982, s. 853.

Vidare anförde utskottet att det råder väsentliga skillnader mellan olika förenings verksamhet och att det därmed är svårt att åstadkomma regler som passar för alla föreningar.⁷³

4.2.3 Inskränkningar i föreningsfriheten

Föreningsfriheten kan inskränkas om särskilda förutsättningar föreligger och är därmed ingen absolut rättighet. Enligt 2 kap. 20–24 §§ RF får föreningsfriheten begränsas genom lag, däremot får det enbart göras för syften som är godtagbara i ett demokratiskt samhälle. Vid tillämpning av en sådan inskränkning ska en proportionalitetsbedömning göras. Detta innebär att inskränkningen ska tillämpas i den mån det är nödvändigt för att uppnå det bakomliggande syftet, men den får inte vara alltför långtgående att den utgör ett hot mot den fria åsiktsbildningen. Därutöver får inte inskränkningar ske endast av politiska, kulturella eller religiösa skäl.⁷⁴

Angående opinionsfriheterna kan de vara svåra att avgränsa från varandra då de sammanfaller i många fall. Speciellt yttrandefriheten sticker ut som en central del av de som tillhör opinionsfriheterna. Eftersom reglerna om tillåten inskränkning varierar kan detta få praktisk betydelse vid lagstiftning. Både 23 och 24 §§ i 2 kap. RF måste beaktas om ett lagförslag innebär en inskränkning av både föreningsfriheten och yttrandefriheten. Därtill behöver lagstiftaren ta hänsyn till regleringen i yttrandefrihetsgrundlagen (1991:1469).⁷⁵

Enligt andra stycket 24 § RF framgår att ”Föreningsfriheten får begränsas endast när det gäller sammanslutningar vilkas verksamhet är av militär eller liknande natur eller innebär förföljelse av en folkgrupp på grund av etniskt ursprung, hudfärg eller annat liknande förhållande.” Undantaget i den första delen innebär kriminalisering av olovlig kårverksamhet då detta faller inom ”militär och liknande natur”. Sedan 1968 har denna bestämmelse funnits i

⁷³ Lagutskottets betänkande 1983/84:14, s. 8.

⁷⁴ Jermsten, Kommentar till regeringsformen, 2 kap. 21 §.

⁷⁵ Bull & Sterzek, s. 60.

svensk straffrätt, men finns numera i 18 kap 4 § BrB (1962:700).⁷⁶ Det andra undantaget har kommit till följd av rasdiskrimineringskonventionen. Sverige har däremot inget förbud mot rasistiska föreningar. I förarbetena till det andra undantaget i 2 kap. 24 § 2 st. RF förklarar utredaren att Sverige uppnår samma effekt som ett förbud mot dessa föreningar genom kriminalisering av hets mot folkgrupp, uppvigling och olagliga diskrimineringar.⁷⁷ Därutöver är det sedan 2020 straffbart med samröre med en terroristorganisation.⁷⁸

4.2.4 Angränsande lagstiftning som under 1900-talet inskränkt föreningsfriheten

4.2.4.1 Partiförbudslagen

Under andra världskriget kunde politiska partier förbjudas genom lag i Sverige. Detta kunde från 1940 göras genom lag angående upplösning av vissa sammanslutningar m.m. (1940:503), den så kallade partiförbudslagen. Tanken med lagen var främst att riktas mot de nazistiska och kommunistiska partier som existerade i Sverige under den tiden. Denna möjlighet till förbud av sammanslutningar blev dock aldrig utnyttjad och kom 1944 sluta att gälla. När de grundläggande fri- och rättigheterna senare kom att utredas återinfördes inte denna reglering.⁷⁹

4.2.4.2 Uniformsförbud

År 1947 trädde ett uniformsförbud i kraft, vilket innebar att uniformer och liknande uniformsdelar såsom armbindlar och andra iögonfallande kännetecken förbjöds.⁸⁰⁸¹ Detta skedde efter att aktiva inom nationalsocialistiska och kommunistiska partier bar sådana klädesplagg. På så vis kunde de påvisa sin politiska åsikt. Departementschefen framförde i propositionen från

⁷⁶ Lagrådets yttrande 2019, s. 4.

⁷⁷ Prop. 1975/76:209, s. 113 f., SOU 1968:68, s. 62, SOU 1981:38, s. 76.

⁷⁸ Riksdagsskrivelse 2019/20:145.

⁷⁹ SOU 1975:75, s. 61.

⁸⁰ SFS 1947:164.

⁸¹ Prop. 2001/02:59, s. 42.

1933 att bärande av uniform skulle kunna bidra till våldshandlingar och stridigheter mellan personer av olika politiska uppfattningar.⁸² Lagen upphävdes formellt 2002, även om den hade slutat tillämpas långt dessförinnan.⁸³

4.2.4.3 Olovlig kårverksamhet

Som nämnts ovan infördes 1968 reglering avseende olovlig kårverksamhet. Enligt bestämmelsen straffbeläggs personer som har samröre med en förening vilken bedriver polisliknande verksamhet utan tillstånd från behörig myndighet. Av förarbetena till bestämmelsen framgår att syftet med regleringen var att förebygga bildandet av organisationer som skulle kunna utöva en icke önskvärd makt i samhället.⁸⁴ Regleringen innebär dock inget direkt förbud mot dessa föreningar.⁸⁵

⁸² Prop. 1933:255, s. 3-7.

⁸³ Prop. 2001/02:59, s. 42-43.

⁸⁴ Prop. 1962:10, s. 267.

⁸⁵ Bet. 2002/03: JuU10, s. 18.

5 Analys och slutsats

5.1 Inledning

Syftet med den här uppsatsen har varit att jämföra regleringen av ideella föreningar i Tyskland och Sverige för att svara på frågeställningarna i inledningen. Genom att bearbeta materialet har jag kommit fram till ett resultat som jag anser leder till att jag kan besvara frågorna. Nedan har jag delat upp frågorna i enskilda rubriker och dessa behandlas i tur och ordning.

5.2 Hur skiljer sig regleringen av ideella föreningar i Sverige från Tyskland?

Den första frågan rör skillnaden mellan de båda rättssystemen gällande ideella föreningar. I Tyskland regleras ideella föreningar tydligt genom lagen BGB. För att en förening ska erhålla rättskapacitet krävs att den har särskilda stadgar, att den har en styrelse och att den registreras hos den lokala domstolen. På detta sätt innebär det tyska systemet en förhandskontroll som begränsar risken för att odemokratiska föreningar växer fram och riskerar att hota landet. I Sverige erhåller föreningar rättskapacitet helt enkelt genom att den antar stadgar där föreningens namn, ändamål och beslutsprocess framgår. Därutöver krävs någon form av styrelse som kan företräda föreningen i förhållande till tredje man. Förutom denna skillnad i sättet som föreningar regleras kan det konstateras att föreningsfriheten är densamma i grunden för båda staterna. Grundlagarna i båda länderna reglerar rätten att bilda föreningar och anger att det är en fri- och rättighet. Därutöver är de båda bundna av EKMR, vilket innebär att rättigheten har samma innebörd oavsett land.

Angående inskränkningarna i båda länderna kan först nämnas att Tysklands krav på ideella föreningar och registreringsförfarandet innebär en direkt begränsning av föreningsfriheten för att en förening ska komma till stånd. Även om kraven som ställs i Sverige är jämförbara så kan det konstateras att just registreringsförfarandet utgör den största skillnaden. Detta förfarande innebär

en indirekt kontroll av föreningar och deras verksamheter, vilket inte är möjligt i Sverige på samma sätt då den överblicken inte finns lika nära till hands.

5.3 Varför finns det ingen ideell föreningslagstiftning i Sverige till skillnad från Tyskland?

Omkring 1900-talets början diskuterades det i båda länderna hur regleringen av ideella föreningar skulle ske. I Sverige uppstod detta behov av osäkerheten kring vad 1895 års reglering av ekonomiska föreningar skulle innebära för ideella föreningar angående hur dessa erhåller rättskapacitet. På grund av detta utreddes en gemensam reglering av både ekonomiska och ideella föreningar. Detta leder i sin tur fram till 1910 års proposition. Men vid den här tiden har Högsta domstolen klarlagt att en ideell förening får rättskapacitet så länge den grundas på någorlunda fullständiga stadgar och har en styrelse. Förslaget som var grundat på aktiebolagslagen och därmed var onödigt detaljerad, samtidigt som den inte fick medhåll från föreningarna själva, ansågs därmed överflödig. Visserligen återstod andra frågor kring regleringen av ideella föreningar, men den viktigaste stötestenen var helt enkelt ur vägen.

Till skillnad från tysk rätt kunde alltså frågan lösas genom rättspraxis. Den svenska rätten saknar en heltäckande civilrättslagstiftning och rättspraxis och prejudikat ingår i den svenska rättskällehierarkin. Det är min uppfattning att detta är anledningen till att Sverige inte har lagstiftat på det här området. Naturligtvis kan det finnas andra bakomliggande grunder till varför det ansågs extra nödvändigt i Tyskland att reglera frågan som att det fanns risk för extremism som lagstiftaren önskade övervaka. Hur som helst återstår frågan varför inte den svenska lagstiftaren heller framöver valde att kodifiera denna rättspraxis. Som svar anser jag att det helt enkelt inte har funnits ett tillräckligt stort intresse då den svenska rättskulturen till större del tillåter att lagstiftaren och domstolar lappar och lagar. Skulle Tyskland å andra sidan inte ha valt att lagstifta vid den här tiden så är det min uppfattning att deras rättssystem inte hade tillåtit att ideella föreningars fortsatta rättskapacitet under längre tid enbart förankrades i rättspraxis. Därutöver hade inte ideella föreningar kunnat

vara säkra på om de faktiskt innehade rättskapacitet då domstolar i Tyskland kan avvika från etablerad rättspraxis.

Något som blir tydligare längre fram under 1900-talet, är att lagstiftaren uppfattar andra risker med föreningslivet såsom extremism från höger- och vänsterkanten. Här blir det tydligt hur lagstiftaren väljer att hantera dessa hot separat genom att under viss tid förbjuda vissa partier, uniformer och kårverksamhet. Jag anser att detta visar på varför Sverige inte har infört lagstiftning för ideella föreningar i Sverige, nämligen för att den svenska rättskulturen tillåter ett samarbete mellan lapptäcket av lagstiftning och rättspraxis. Därutöver finns det ingen tradition av kodifikationer på civilrättens område, vilket gör det till ett mer dynamiskt system än det tyska.

5.4 Hur står sig skälen för och emot reglering av ideella föreningar idag?

Frågan om en genomgripande reglering av ideella föreningar skulle jag anse inte längre är en prioritet för lagstiftaren. Senaste motionen på detta område lades fram 1984. Därtill undersöktes inte ens frågan i samband med 2010 års utredningar av ekonomiska föreningar. Det verkar som att lagstiftaren åtminstone inte för närvarande menar att en lag för ideella föreningar är nödvändig. För avgöra om detta är fallet kommer jag nedan att jämföra skälen som lagstiftaren haft för och emot lagstiftning på området under det senaste århundradet. Därefter framför jag min bedömning att annan angränsande lagstiftning har fungerat tillfredsställande för att behovet av en övergripande lagstiftning inte ska ha ansetts nödvändig.

Som redan nämnts var en stor anledning till lagstiftningsförsöken frågan om hur ideella föreningar förvärvar rättskapacitet. Därutöver förekom frågan om majoritetens förtryck av minoriteter och avsaknaden av kontroll av att en förenings tillgångar används ändamålsenligt. Andra hot som har uppstått har hanterats med lagstiftning eftersom den är tillåten för att inskränka föreningsfriheten om det är nödvändigt i ett demokratiskt samhälle. Detta var en ventil som inte fanns i början av 1900-talet då lagstiftaren undersökte möjligheten

till tvångsupplösning av föreningar. Däremot tillåter EKMR inskränkningar av föreningsfriheten genom åtgärder som möter ”a pressing social need” om det är nödvändigt i ett demokratiskt samhälle. Jag anser därmed att lagstiftaren har valt att genom lagstiftning skala av hot med speciallagstiftning och att detta har gjort att det även fortsättningsvis har saknats en grund för att införa en heltäckande lagstiftning.

Dessutom är det min uppfattning att lagstiftning på området skulle behöva gynna föreningslivet för att den ska vara skälig då den är en viktig del av den svenska kulturen. Däremot som lagutskottet konstaterar finns det flera olika sorters föreningar och det är svårt att hitta lagstiftning som passar för alla. Rösterna från föreningslivet var skeptiska till lagstiftningen i början av 1900-talet och föreningarna har inte sett någon grund för lagstiftning därefter heller. Därför anser jag att lagstiftaren har velat vara försiktig med att införa lagstiftning som är för ingripande på hela föreningslivet eftersom intresset har varit att kväva visa problematiska tendenser. Förutom hoten mot demokratin från höger- och vänsterextremt håll under 1900-talet har det funnits hot i form av våldshandlingar kopplade till ideella föreningar. Därtill räknas deltagande i rasistiska föreningar och terroristorganisationer. För att hantera dessa förekomster har lagstiftaren inte heller ansett att det är dags att se över all föreningslagstiftning. I stället har en rad av lagar ansetts täcka behovet för att hålla rasistiska föreningar under kontroll. År 2020 blev även samröre med terroristorganisation straffbart, vilket jag håller för en reglering som öppnar upp för större inskränkningar av föreningslivet framöver.

Till skillnad från den tyska rätten verkar den svenska lagstiftaren finna att det fungerar tillfredsställande att hantera nya situationer genom att lappa och laga i lagstiftningen. Det verkar inte som att någon större kodifiering av varken ideella föreningar eller civilrätten prioriterat. Skulle dock en ny farhåga dyka upp från föreningslivets sida så skulle regleringsfrågan återigen kunna bli aktuell. Till dess finns det fortsatt risk för att ideella föreningars tillgångar inte används ändamålsenligt samt att minoriteter inom föreningar utsätts för majoritetens förtryck. Som svar för detta hänvisas i nuläget den utsatte till allmän domstol för att hävda sin rätt.

Angående denna fråga är jag av uppfattningen att lagstiftarens nedprioritering av frågan är lämplig. Avsaknaden av lagstiftning för ideella föreningar är ett resultat av att Sverige är en demokrati där politiker har möjlighet att påverka och lagstifta efter behov. För att detta behov ska uppstå behövs en viss tröskel nås. Enligt mig tillåter den svenska rättskulturen att tröskeln höjs genom rättspraxis och speciallagstiftning. Samtidigt eftersträvar inte den svenska traditionen samma enhetlighet som den tyska rättskulturen uppvisar. I och med detta kodifieras inte svensk rätt lika lättvindigt som i det tyska maskineriet. Jag uppfattar den svenska lagstiftarens slutsats att inte lagstifta som symptomatiskt för den svenska rättskulturen. I och med att vi har en fungerande demokrati kommer lagstiftning införas om tröskeln framöver nås. Till dess kan medborgare fortsätta att arbeta med gemensamma idéer utan att begränsas av lagstiftning även om vissa konsekvenser av detta kvarstår. Med detta sagt står sig skälen mot reglering av ideella föreningar möjligtvis än idag.

Källförteckning

Litteratur

- Arsell, Oscar Henry, *Utkast till lag angående ideella föreningar*, Norstedt, Stockholm 1919
- Bauer, Hartmut, 'Artikel 9 Vereinigungsfreiheit', i : *Grundgesetz –Kommentar*, Band 1, Artikel 1–19, redigerad av Horst Dreier, Mohr Siebeck, Tübingen 1996
- Bleich, Erik & Lambert, Francesca, *Why Racist Associations are Free in Some States and Banned in Others: Evidence from 10 Liberal Democracies*, Middlebury College 2011
- Bull, Thomas & Sterzel, Fredrik, *Regeringsformen: en kommentar, Fjärde upplagan*, Studentlitteratur, Lund 2019
- Foster, Nigel & Sule, Satish, *German legal systems & laws*, 4 uppl., Oxford University Press, London 2010
- Hemström, Carl, *Organisationernas rättsliga ställning: om ekonomiska och ideella föreningar*, 8 rev. uppl., Norstedts juridik, Stockholm 2011
- Håstad, Torgny, *Civilrättens grunder*, 3. uppl., Iustus, Uppsala, 2022
- Jermsten, Henrik, *Kommentar till regeringsformen*, 2 kap. 19 §, Lexino
- Jermsten, Henrik, *Kommentar till regeringsformen*, 2 kap. 21 §, Lexino
- Koch, Sören, *Comparing Legal Cultures*, Fagbokforlaget, Oslo 2017
- Strömholm, Stig, 'Användning av utländskt material i juridiska monografier – Några anteckningar och förslag', *SvJT* 1971, s. 251–263
- Wahl, Adalbert, *Deutsche Geschichte von der Reichsgründung bis zum Ausbruch des Weltkriegs*, Band 4, Stuttgart 1936
- Weiss, Manfred & Schmidt, Marlene, *Labour Law and Industrial Relations in Germany*, 2 uppl., Kluwer Law International, The Hague 2000
- Zweigert, Konrad & Kötz, Heinz, *Introduction to Comparative Law*, 3. uppl., Clarendon Press, Oxford 1998

Offentligt tryck

Kommittén för avskaffande av rasdiskriminering, CERD

Reports submitted by State parties under article 9 of the Convention,
CERD/C/DEU/CO/19–22, Germany 2013

Propositioner och motioner

Motion 1971:123 om lagstiftning av ideella föreningar

Motion 1984/85:694 En lag om ideella föreningar

Prop. 1910:83 med förslag till lag om föreningar

Prop. 1911:35 med förslag till lag om ideella föreningar

Prop. 1933/255 med förslag till lag om förbud mot politiska uniformer

Prop. 1962/10 Förslag till brottsbalk

Prop. 1975/76:209 Om ändring i regeringsformen

Prop. 2001/02:59 Hets mot folkgrupp m.m.

Prop. 2019/20:36 Ett särskilt straffansvar för samröre med terroristorgani-
sation

Utredningsbetänkanden

SOU 1968:68 Lagstiftning mot rasdiskriminering

SOU 1975:75. Medborgerliga fri- och rättigheter, regeringsformen

SOU 1981:38 Om hets mot folkgrupp

SOU 1989:14 Mångfald mot enfald – DEL II – Lagstiftning och rättsfrågor

SOU 2010:90 En ny lag om ekonomiska föreningar

SOU 2021:27 Ett förbud mot rasistiska organisationer

Utskottsbetänkanden

Bet. 2002/03: JuU10 Straffrättsliga frågor

Föreningskommitténs betänkande 1903 med lagförslag rörande ideella föreningar

Justitiedepartementets promemorior 1938:1

Lagutskottets betänkande 1971:14 i anledning av motion om lagstiftning angående ideella föreningar

Lagutskottets betänkande 1983/84:14 om lagstiftning beträffande ideella föreningar och stiftelser

Lagutskottets betänkande 1985/86:5 om lagstiftning beträffande ideella föreningar

Lagutskottets utlåtande 1910:50 med anledning av förslag till lag om ideella föreningar

Lagutskottets utlåtande 1911:46 med anledning av förslag till lag om ideella föreningar

Övrigt offentligt tryck

Lagrådets yttrande 2019-03-20 Ett särskilt straffansvar för deltagande i en terroristorganisation

Riksdagsskrivelse 2019/20:145 Ett särskilt straffansvar för samröre med en terroristorganisation

Rättsfall m.m.

Sverige

NJA I 1982 s. 853

NJA 1987 s. 394

Tyskland

NJW 2017/611 NPD prohibition (NPD-Parteiverbotsverfahren)

Europadomstolen

Refah Partisi m.fl. vs. Turkiet, nr. 41340/98, 41342/98, 41343/98 och 41344/98, 13 februari 2003

Europakommissionen

Decision 250/57, European Commission of Human Rights, *German Communist party vs. Germany*

Övriga källor

Skatteverket, *Starta en ideell förening*, <https://www.skatteverket.se/foreningar/driva/ideellforening/startaenideellforening> (Hämtad 2023-05-19)